

Національні традиції сучасної української
морфології. Граматичні форми власних назв.
Українські традиції номінації.

Кандидат філологічних наук , доцент, Лілія ДМИТРУК

ПЛАН

1. Українська морфологія.
2. Використання граматичних категорій іменника в сучасній українській літературній мові.
3. Граматичні форми власних назв. Українські традиції номінації.

УКРАЇНСЬКА МОРФОЛОГІЯ

Морфологія – це одна з частин граматичної будови мови, що охоплює лексико-граматичні класи слів (частини мови), граматичні (морфологічні) категорії цих частин мови та їхні форми, а також менші за слово одиниці – власне морфеми, аналітичні морфеми, слова-морфеми для вираження морфологічних та синтаксичних значень. Морфологія – це вчення про граматику слова, про його лексико-граматичні класи (частини мови) і граматичні (морфологічні) категорії частин мови, про словозміну, про власне морфеми, аналітичні морфеми, слова-морфеми для вираження морфологічних та синтаксичних значень

ЧАСТИНИ МОВИ

В традиційній граматиці української мови виділяють десять частин мови. З них 6 самостійних, 3 – службові і вигук, який не входить ні до самостійних, ні до службових. Самостійні частини мови можемо згрупувати на іменні і дієслівні. Іменники й дієслова виникли в мові першими і традиційно становлять граматичну основу речень, оскільки повністю висловлюють завершену думку. В такому реченні розповідається, хто і що робить без додаткової інформації. Тому інші частини мови об'єднуються навколо них.

ЧАСТИНИ МОВИ

До іменних частин мови належать іменник (назва предмета), прикметник (назва ознаки предмета), числівник (назва кількості предмета) і займенник (вказує на все вищезазначене, але не називає його і замінює іменники, прикметники і числівники).

До дієслівних частин мови належать дієслово (дія предмета) і прислівник (ознака дії предмета).

Службові частини мови включають прийменник, сполучник і частку. Вони служать для зв'язку слів у реченні (прийменники), зв'язку частин складного речення й однорідних членів речення (сполучники) й для вираження заперечення, форми умовного чи наказового способу (частка).

Категорія числа

Категорія числа узагальнено відображає кількісні відношення предметів, позначуваних іменниками. Словозмінна категорія числа реалізується в українській мові у протиставленні двох рядів форм - однини і множини. Ці форми становлять дві іменникові парадигми. Одиниці типу книга - книги, стіл - столи, подія - події функціонують не як окремі слова, а як форми одного й того ж слова, виражені за допомогою закінчень, які одночасно виступають і показниками відмінкових значень.

Категорія відмінка

Категорія відмінка іменника служить для вираження відношень іменника до інших слів у реченні. Ця категорія є суто граматичною (відмінкові форми виступають засобами зв'язку іменників з іншими словами).

У сучасній українській мові категорію відмінка іменника складають сім відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний. Відмінок - граматична форма іменника, якою виражається те чи інше відношення (суб'єктне, об'єктне, означальне, обставинне) іменника до інших слів у словосполученні і реченні. Кожне з цих відношень і становить граматичне значення відмінкової форми.

Граматичні форми власних назв. Українські традиції номінації.

Якщо поряд із географічною назвою стоїть означуване слово, то географічна назва вживається у називному відмінку:

Я проживаю у місті Вінниця – я проживаю у Вінниці;

Вийшли на станції Хрещатик – вийшли на Хрещатику;

За селищем міського типу Стрижавка – за Стрижавкою;

Народився в селі Писарівка – народився в Писарівці;

Зупинилися табором на горі Говерла – зупинилися табором на Говерлі.

Граматичні форми власних назв.

Не узгоджуються також:

1) перша частина складних географічних назв при творенні прикметникових форм: Кам'янець-Подільський – Кам'янець-Подільського району;

2) якщо друга частина є числівником: Знам'янка Друга – Знам'янокдругий;

3) друга частина є іменником: Кривий Ріг – Криворізький;

**складні географічні назви, які мають у своєму складі прийменники:
Франкфурт-на-Майні – Франкфуртський-на-Майні.**

Багато народів світу вірили в магічну силу імені, його нерозривний зв'язок з людиною, яку воно називає.

Українські традиції номінації.

Багато народів світу вірили в магічну силу імені, його нерозривний зв'язок з людиною, яку воно називає. Вірили в це і давні слов'яни. Тому часто нарікали дітей назвами звірів — Вовк, Ведмідь, Зубр, вважаючи, що такі імена відлякуватимуть злих духів. Дитину могли назвати й негарним ім'ям (Некрас, Поганка, Нехорош, Мал, Крив), сподіваючись, що воно не сподобається нечистій силі і вона залишить дитину в спокої.

Деякі давньослов'янські язичницькі вірування і забобони, пов'язані з вибором імені для дитини, збереглися до нового часу. Так, видатний сербський філолог Вук Караджич в укладеному ним «Сербському словнику...» 1818 р. під словом вук (вовк) написав: «Коли у якої-небудь жінки діти довго не живуть, тоді дитині дають ім'я Вук — вовк (щоб відьми не могли її звести з світу і тому й мені дали таке ім'я)».

Українські традиції номінації.

Велике поширення в Давній Русі мали двоосновні слов'янські імена з другим компонентом -волод, -мир, -слав, -полк, -гост, -жир і под.: Всеволод, Володимир, Житомир, Боримир, Творимир, Брячислав, Мстислав, Ростислав, Ярослав, Ярополк, Святополк, Доброгост, Мутижир і т. п.

У кінці IX ст., коли Київська Русь прийняла християнство, на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського і старосврейського походження, запозичені з Візантії разом з релігією. Але давньоруські імена ще тривалий час продовжували побутувати паралельно з новими християнськими іменами.

Українські традиції номінації

Так, великий київський князь Володимир, який запровадив на Русі християнство, одержав при хрещенні ім'я Василій, а його син Ярослав Мудрий звався церковним ім'ям Юрій. Проте літописці іменують обох князів лише своїми, слов'янськими іменами. І не тільки в X ст., а й пізніше, у XI і XII ст., особи князівського дому мали по два імені — при хрещенні дитина одержувала церковне ім'я, але одночасно вона нарікалась давньоруським, так званим «мирським», іменем.

Українські традиції номінації

У староукраїнській мові поширеним було також усічення основи імені, скорочення його до початкового складу: Хведь, Клим, Юр замість Хведор, Климент, Юрій.

Великою варіативністю у творенні похідних від особових власних імен характеризуються деякі говори сучасної української мови.

Наприклад, на Закарпатті жіноче ім'я Ганна має понад 70 розмовних варіантів: Аннуся, Ануша, Аннушка, Ангорка, Анниско, Аннище, Аннуца,

Андя, Анніка, Ганя, Ганька, Ганиско, Ганьча, Ганьчуша, Нйзя, Нйця, Онйзя, Онуша тощо. Ім'я Микола побутує на цій же території у таких формах: Миколав, Миколай, Миколайко, Миколаїк, Миколайцьо, Микула, Микулик, Микульцьо, Никола, Никора, Никбцьо, Коця, Кбцьо та ряд інших.